

**SO'ZLARNING SHAKL VA MA'NO MUNOSABATIGA KO'RA TURLARINING
XUSUSIYATLARI**

Umida Yusupova Beshim qizi

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6591143>

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada so'zlarning shakl va ma'no munosabatiga ko'ra turlari haqida ma'lumotlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: frazeologiya, omonim, sinonim, antonim, paronim, grammatika

So'zlar shakl va ma'no munosabatiga ko'ra 4 turga bo'linadi: omonim, sinonim, antonim, paronimlar. Bu birliklardan sinonim va antonim ma'no xususiyatiga ko'ra, omonim va paronimlar esa shakliy xususiyatiga ko'ra birlashadi.

▪ Omonimlar (shakldosh so'zlar) – bir xil shaklga ega bo'lgan, ammo har xil ma'nolarni anglatuvchi so'zlardir. Masalan, kul-tabassum qil, kul-o'choqning kuli. Demak, omonimlar shaklan teng kelgan, boshqa-boshqa so'zlardir. Ular anglatgan ma'nolar o'rtasida bog'liqlik bo'lmaydi. Omonimlar va ko'p ma'noli so'zlarni farqlay olish kerak. Omonimlar har xil ma'noni anglatuvchi so'zlar, ko'p ma'noli so'zlar esa bir so'zning turli ma'nolaridir. Bir so'zning matnda har xil ma'nolarni anglatishi ko'p ma'nolilik, bir xil shakldagi bir necha so'zning har xil ma'noni anglatishi esa omonimlikdir.

Omonimlar qanday birliklar orasida bo'lishiga ko'ra 3 xil: lug'aviy omonimlar, grammatik omonimlar, frazeologik omonimlar.

1. Lug'aviy omonimlar - so'zlar orasidagi omonimlikdir. Shakli bir xil, ma'nosi har xil bo'lgan omonimlar lug'aviy omonimlar deyiladi. Masalan, soch-odamning sochi, soch-ish-harakat.

2. Grammatik omonimlar – qo'shimchalar orasidagi omonimlikdir. Bir xil shaklga ega bo'lgan qo'shimchalar grammatik omonimlar hisoblanadi. Ularda quyidagi holatlar kuzatiladi:

- So'z yasovchi qo'shimchalar shakldoshligi: quvonch(ot)-tinch(sifat).

- Soʻz yasovchi va lugʻaviy shakl yasovchi qoʻshimchalar shakldoshligi: ruscha (sifat yasovchi) - qizcha (kichraytirish-erkalash).

- lugʻaviy shakl yasovchilar oʻrtasidagi shakldoshlik: U tarandi (oʻzlik nisbat shakli) - nutq soʻzlandi (majhul nisbat shakli)

- Soʻz yasovchi va sintaktik shakl yasovchi qoʻshimchalar shakldoshligi: Siz kimsiz? (sintaktik shakl yasovchi) – suvsiz hayot yoʻq (sifat yasovchi).

Frazeologik omonimlar – iboralar oʻrtasidagi omonimlikdir. Soʻzning shakli bir xil, maʼnolari har xil boʻlgan iboralar omonim iboralar deyiladi: Masalan: boshga koʻtarmoq-hurmat qilmoq, boshga koʻtarmoq-janjal qilmoq.

- Sinonimlar (maʼnodosh soʻzlar) – shaklan har xil bolsa-da, bir-biriga yaqin maʼnoli soʻzlardir. Bunda soʻzlar har xil maʼnoni anglatishiga koʻra guruhlanadi. Sinonimlar faqat bir xil soʻz turkumiga mansub boʻladi: katta, ulugʻ, ulkan, buyuk.

Sinonimlar til boyligi boʻlib, shaxs va predmetlarning eng nozik maʼno boʻyoqlarini ifodalash uchun xizmat qiladi va gapdagi takrorlarga yoʻl qoʻymaydi. Sinonimlar adabiy tilni boyitish manbalari boʻlib, oʻz imkoniyatlarimizdan tashqari, boshqa tillardan soʻzlarni oʻzlashtirish orqali ham sinonimik qatori kengayib boradi: shamol, yel, nasim kabi.

Sinonimik qatorda bitta soʻz dominanta boʻlib, barcha uslublarda qoʻllanila oladi: odat, rasm, urf. Demak, uslubiy betaraf yoki dominanta soʻz barcha uslublarda qoʻllanila oladi.

Badiiy uslubda maʼlum bir fikrning, tushunchaning mazmunini kuchaytirish va taʼkidlash uchun sinonimlar katta ahamiyatga egadir.

- Antonimlar – maʼnolari oʻzaro zid, qarama-qarshi boʻlgan soʻzlardir. Antonim munosabatdagi soʻzlar antonimik juftlik deyiladi. Antonimlar ham faqat bir soʻz turkumi doirasida boʻladi:

- sifatlarda: katta-kichik, yaxshi-yomon, uzun-qisqa.

- otlarda: yoz-qish, g'arb-sharq, tong-shom, boylik-kambag'allik.
- fe'llarda: bormoq-kelmoq, uxlamoq-uyg'onmoq, kengaymoq-toraymoq.
- ravishlarda: ko'p-oz, tez-sekin, kecha-bugun, arang-bemalol.

Antonimlarning quyidagi turlari mavjud:

- leksik(lug'aviy)antonimlar – so'zlarning bir-biriga zid ma'no anglatishi asosida birlashishi ya'ni zid ma'noli so'zlardir: tun-kun, bormoq-kelmoq.
- Frazeologik antonimlar – iboralar orasidagi antonimlik: oqko'ngil-ichiqora
- Grammatik antonimlar-qo'shimchalar orasidagi antonimlikdir: odobli-odobsiz, bema'ni-bama'no.

Antonimlar she'riyatda tazod ya'ni qarshilantirish san'atini vujudga keltiradi.

- Paronimlar – talaffuzi bir-biriga yaqin, ammo ma'nolari har xil bo'lgan so'zlardir. Paronimlik ko'pincha orfoepiya me'yorlariga rioya qilmaslik natijasida vujudga keladi. Masalan, ganch (ohak) – ganj (boylik), quyilmoq (Sirdaryo Orol dengiziga quyiladi) – quyulmoq (tuman tobora quyushdi).

Paronimlarga misollar: shox-shoh, afzal-abzal, bo'shliq-bo'shlik, ahl-ahil, yondosh-yondash, otalik-otaliq.

Paronimlarni so'z variantlaridan farqlash lozim. Bir so'z ikki xil shaklda yoziladi va bu imloviy xato hisoblanmaydi. Ular o'zaro sinonim yoki paronim emas, bir so'zning variantlari sanaladi. Masalan, kaptar-kabutar, obro'-obro'y.

Paronimlarni noto'g'ri qo'llash natijasida gapda uslubiy jihatdan xatoliklar vujudga kelishi mumkin. Masalan, quyosh hamal burchiga o'tdi.

Ушбу мақолада ўқув луғатларининг умумий луғатлардан нафақат ҳажми, балки ундаги сўзларнинг танланиш мезонлари, луғат қисмларининг таркиби, жойлашуви –

мегаструктураси билан ҳам фарқланиши, синоним ўқув луғатлар луғат мақоласи таркибида лексикографик пометалар (турли қисқартмалар, белгилар)га кам ўрин берилганлиги муҳокама қилинади.¹

This article is dedicated to the research of Adjusted meanings of Moral-spiritual concept defining units in the Uzbek language. And also analyzed the semantic analysis of grammatical shape lexemes of specialized meaning and provide a corresponding recommendation for lexicographical practice in the Uzbek language is one of the actual challenges of linguistics as today's challenge.²

Корпус лингвистикасида семантик разметка, унинг теглар тизими, тег категориялари, семантик теглаш муаммолари, кўпмаънолилик ва омонимлик муаммосини ечиш масаласига оид қатор тадқиқотлар вужудга келган.³

The article discusses the research methods of Uzbek language syntax. In Uzbek linguistics, syntactic phenomena have been studied in detail since the 1930s, and several syntactic theories have emerged in this regard.⁴

The article examines the first dictionary in the Turkish language Mahmud Kashgaris “Devonu lugotit turk” in terms of a dictionary in accordance with the traditions of world lexicography and argues that it is the first appearance of modern complex dictionaries in the Turkish (Uzbek) language.⁵

Now studying scientific heritage, socio-political activities and acquaintance youth charity of our above-stated ancestors is considered one of the main urgent objectives of the modern intellectuals.⁶

¹ Гуландом Мирханова. (2022). СИНОНИМ СЎЗЛАР ЎҚУВ ЛУҒАТИНИНГ УМУМИЙ ТУЗИЛИШИ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(2), 172–178. Retrieved from <http://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/90>

² Gulbahor, T. (2016). Adjusted Meanings of Moral-Spiritual Concept Defining Units. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 5(7), 40-45.

³ Ахмедова, Д. (2020). Семантик разметка тизимида тег гуруҳлари. *Oriental Art and Culture*, (III), 440-444.

⁴ Ergashevna, Y. N. (2021). ON METHODS OF RESEARCH OF UZBEK LANGUAGE SYNTAX. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(11), 22-28.

⁵ Bakhridinova, B. M. (2020). “DEVONU LUGOTIT TURK” AS A FIRST VIEW OF MODERN COMPLEX EDUCATIONAL DICTIONARIES. *Theoretical & Applied Science*, (4), 981-985.

⁶ Tolibjonovich, M. T. (2021). EASTERN RENAISSANCE AND ITS CULTURAL HERITAGE: THE VIEW OF FOREIGN RESEARCHERS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 211-215.

This article covers the main place of small business and business in today's market economy. Including scientifically analyzed the development of small business and business, and the legal basis, at this time financially support small business and business, the latter is amended and the rules for this branch of national legislation are added.⁷

Мамлакатимиз тараққиётининг янги босқичида жамият ҳаётининг асосий негизи бўлмиш оилалар барқарор муҳитини мустаҳкамлаш ва бу масалаларда хотин-қизларнинг ўрни ва аҳамияти ошириш долзарб аҳамият касб этмоқда. Юртимиз аҳолисининг тенг ярмига яқинроғини ташкил этадиган хотин-қизлар жамиятнинг барча соҳаларида самарали фаолият юритмоқда.⁸

In this article are given the importance, role, types of the family in modern society. Its development from ancient times till present is widely described in this article.⁹

The widespread introduction of new pedagogical technologies in teaching students of higher educational institutions and the effective use of innovative technologies are the main support for improving the quality of education.¹⁰

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гуландом Мирханова. (2022). СИНОНИМ СЎЗЛАР ЎҚУВ ЛУФАТИНИНГ УМУМИЙ ТУЗИЛИШИ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(2), 172–178. Retrieved from <http://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/90>
2. Gulbahor, T. (2016). Adjusted Meanings of Moral-Spiritual Concept Defining Units. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 5(7), 40-45.
3. Ахмедова, Д. (2020). Семантик разметка тизимида тег гуруҳлари. *Oriental Art and Culture*, (III), 440-444.

⁷ Tolibjonovich, Madumarov T., and Gulomjonov O. R. Ogli. "Lombard Microcredit Organization Its Concept and Its Importance Today." *JournalNX*, vol. 6, no. 10, 2020, pp. 109-111.

⁸ Мадумарова Зиёдахон. (2022). ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР МУАММОЛАРИНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6569712>

⁹ Nasriddinovich, A. A. (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. *European science review*, (3-4), 69-72.

¹⁰ Jamoliddinovich, U. B. (2022). FUNDAMENTALS OF EDUCATION QUALITY IN HIGHER EDUCATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(01), 149-151.

4. Ergashevna, Y. N. (2021). ON METHODS OF RESEARCH OF UZBEK LANGUAGE SYNTAX. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(11), 22-28.
5. Bakhridinova, B. M. (2020). "DEVONU LUGOTIT TURK" AS A FIRST VIEW OF MODERN COMPLEX EDUCATIONAL DICTIONARIES. *Theoretical & Applied Science*, (4), 981-985.
6. Tolibjonovich, M. T. (2021). EASTERN RENAISSANCE AND ITS CULTURAL HERITAGE: THE VIEW OF FOREIGN RESEARCHERS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 211-215.
7. Tolibjonovich, Madumarov T., and Gulomjonov O. R. Ogli. "Lombard Microcredit Organization Its Concept and Its Importance Today." *JournalNX*, vol. 6, no. 10, 2020, pp. 109-111.
8. Мадумарова Зиёдахон. (2022). ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР МУАММОЛАРИНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6569712>
9. Nasriddinovich, A. A. (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. *European science review*, (3-4), 69-72.
10. Jamoliddinovich, U. B. (2022). FUNDAMENTALS OF EDUCATION QUALITY IN HIGHER EDUCATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(01), 149-151.